



Making Projects

EN WAT HEEFT
DAT NOU
OPGELEVERD?

p.2-13

Herbestemmen als gebiedsopgave

In een nieuwe, rijksbrede strategie voor rijksvastgoed streeft het rijk naar een beter financieel én maatschappelijk rendement op haar vastgoed. Tegelijk is veel van dat vastgoed op zoek naar een nieuwe bestemming. In de Visie Erfgoed en Ruimte wordt herbestemming, complementair aan de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte, gezien als een gebiedsopgave: wat is de potentie van dat bezit voor de regio? In samenwerking met de regio's Den Haag, Dordrecht en de Achterhoek worden mogelijke strategieën getest om de kansen te benutten voor een regionale ruimtelijk-economische agenda.

p.14-17

Ruimte voor duurzame energie in 2050

De transitie naar honderd procent duurzame energie in 2050 zal een grote impact hebben op het Nederlandse landschap. Een beeld van hoe dat eruit ziet hebben we echter niet. En hoever komen we wanneer allerlei instituties, bedrijven en burgers zelf duurzame energie gaan opwekken? Verkend wordt wat het opgetelde effect kan zijn van al die initiatieven, volgens welke mechanismen ze werken en hoe de overheid zou kunnen faciliteren of stimuleren om dit aandeel te vergroten.

p.18-27

Making Markermeer

Nu uitgebreid met IJsselmeer!

In het Markermeer komen ruimtelijk beleid, vele opgaven en talloze projecten elkaar tegen. Er is sprake van tal van maatregelen, op het gebied van waterkwaliteit, waterveiligheid, natuurwaarde, recreatieve waarden, de grote toekomstige verstedelijkingsopgave en de bijbehorende infrastructuur. Veel maatregelen zijn op verschillende momenten aan de orde, terwijl ze elkaar wel beïnvloeden. Waar zitten de projecten elkaar in de weg, waar helpen ze elkaar, waar maken ze misschien andere maatregelen overbodig en hoe werkt dat in tijd?

DE TWEEDE RONDE ONTWERPEND ONDERZOEK AAN GROTE NATIONALE PROJECTEN

Atelier Making Projects

Voor de tweede keer organiseert het Ministerie van Infrastructuur en Milieu *Atelier Making Projects*. Voor verschillende grote ruimtelijke vraagstukken worden verkenningen uitgevoerd, nieuwe toekomstverkenning en strategieën ontwikkeld om daar te komen. Het middel daartoe: ontwerp onderzoek.

Ontwerp brengt ruimtelijke samenhang in beeld, maakt verschillende claims inzichtelijk en draagt bij aan snellere besluitvorming. In de Actieagenda architectuur en ruimtelijk ontwerp heeft het kabinet de ambitie verwoord om de ontwerpkraft in Nederland te versterken; bij de medeoverheden, maar ook bij het rijk zelf. Hiertoe is *Atelier Making Projects* (AMP) in het leven geroepen. Gerenommeerde ontwerpers schuiven gedurende een korte, intensieve periode aan bij lopende nationale projecten. In het ontwerpend onderzoek staat de inhoud centraal en komt daardoor soms ook op scherp te staan. Het proces wordt bevraagd op z'n doelmatigheid en

de agenda wordt gevoed door een internationaal, vakmatig discours. Het project wordt daarmee verrijkt met onverwachte perspectieven, andere agenda's en meer betrokken partijen. De inzet kortom: een beter project.

Drie projecten

Drie projecten hebben het afgelopen jaar gelopen: Ruimte voor Duurzame Energie, Herbestemmen als Gebiedsopgave en Making Markermeer. Alle drie grote ruimtelijke vraagstukken met flinke economische belangen en een grote landschappelijke impact. En in alle gevallen heeft vrijwel iedereen ermee te maken: burgers, bedrijven en overheden (en dus zeker ook het rijk). Ontwerpen is hier niet per se het 'maken van een plan'. Het zijn strategieën, mogelijke toekomst, analyses van de verschillende wegen om daar te komen en verkenningen van nieuwe programma's, functies en gebruikers.

Wat levert het nou op?

In deze derde editie laten we zien wat het werk heeft opgeleverd. Natuurlijk de productie van de ontwerpers, maar we zijn ook benieuwd wat er vervolgens verder mee gebeurt. Dat is niet altijd even makkelijk te zien. Overal waar we komen is men op z'n minst enthousiast. 'Heeft het gesprek op gang gebracht'. 'Genererde een sprong in het denken'. Dat is mooi, maar dat enthousiasme tempert ook kritische vragen. Want werkt het nou ook echt? *Atelier Making Projects* is een experimentele omgeving. Of, zoals Frits Palmboom het verderop in deze krant verwoordt: 'AMP is een beetje Sjors en de Rebellenclub'. Maar een experiment moet ook kunnen mislukken natuurlijk. Het feit dat we dat nog niet zien gebeuren, wekt een beetje argwaan. Deels is dat natuurlijk verklaarbaar door de tijd: juist in langdurige processen kun je de sleutelmomenten vaak pas achteraf aanwijzen. Maar wel alle rede om de vinger aan de pols te houden.

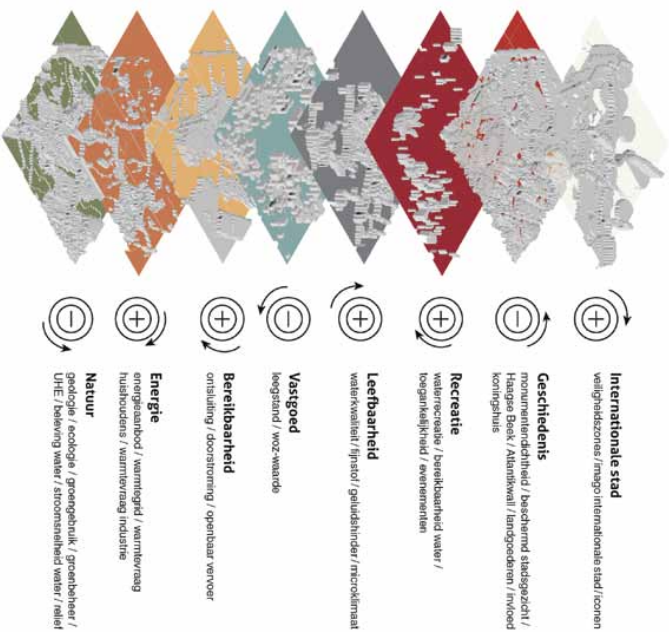
Terug naar de opdrachtgever

Met de presentaties op de Internationale Architectuur Biennale Rotterdam en de afronding in de zomer kwam een einde aan de

tweede ronde *Atelier Making Projects*. Daarmee stoppen de projecten echter niet. Juist niet. Maar het is wel het moment dat de projecten weer teruggaan naar hun 'echte' opdrachtgevers en AMP ze loslaat. Met twee uitzonderingen: het onderzoek naar Ruimte voor duurzame energie in 2050 loopt nog. De urgentie, complexiteit en tegelijk het prille stadium van verkenning, maakt dat AMP vermoedelijk nog even betrokken is. En het onderzoek naar de Friese Kust (eigenlijk een spin-off van Making Markermeer) is net gestart; de resultaten daarvan verwachten we over enkele maanden.

Atelier Making Projects #3

In de vorige editie meldden we al een vierde project in wording: de stad en haar verknoping met infrastructuur. Maar ook gaven we aan dat het opdrachtgeverschap juist daarvoor niet vanzelfsprekend is. Want het rijk gaat weliswaar over de nationale infrastructuur, maar de steden gaan toch echt zelf over de stad. Desalniettemin blijft het project op de agenda voor de derde ronde AMP. Op die agenda ontstaat dus ook ruimte voor nieuwe projecten. Wij werken er aan, maar suggesties zijn welkom. Denk u mee? ■

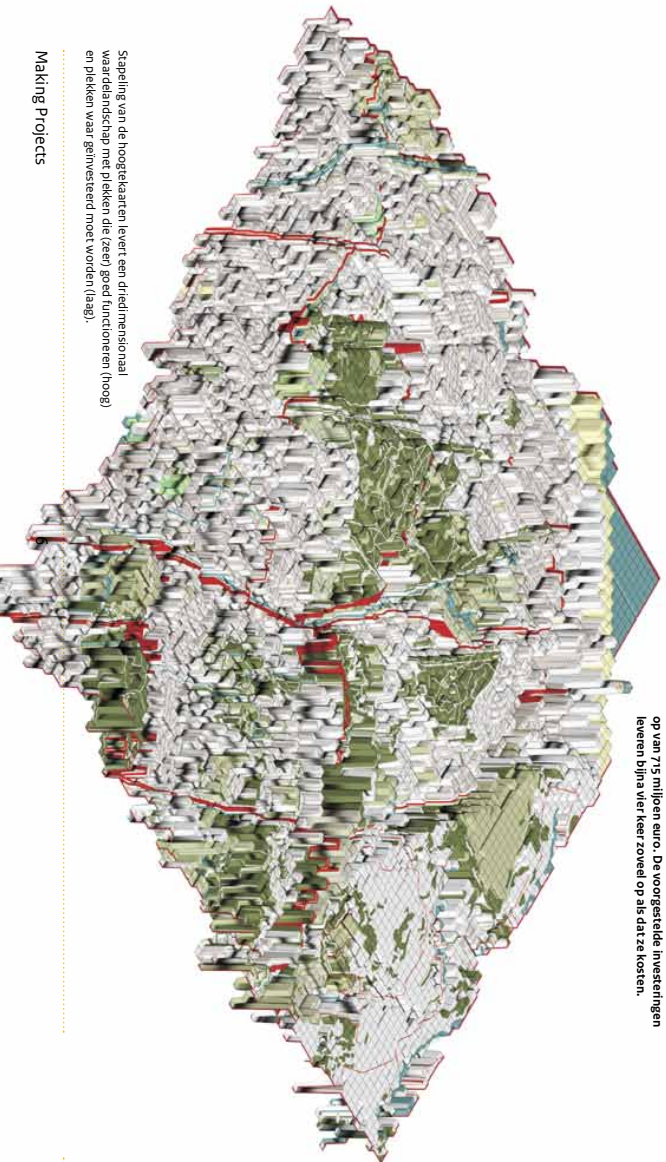


De 32 waardekaarten vertaald in acht thematische hoogtekarten.

SCENARIO INTERNATIONALE STAD VAN WERDE EN RECHT
 Het waardenkader vindt zijn toepassing in een toekomstscenario voor de internationale zone. Het door Value Lab uitgewerkte scenario sluit direct aan bij ambities uit het Haagse Collegeprogramma om Den Haag "te positioneren als het internationale bestuurscentrum en de ontmoetingsplek waar globale vaagstukken worden omgezet in duurzame en toepasbare oplossingen". In het scenario wordt met name de bereikbaarheid en de beleefbaarheid van de vijf toplocaties – het World Forum, het Vredespaleis, de Plesmanweg, Shell Stad en het nieuwe ICC – sterk verbeterd. Om de potentie van de Strategie van Value Lab te illustreren wordt gekozen voor drie focusgebieden. Rond de Schevenings Boesjes (gelijk) kunnen door slimme verbindingen en betere marketing al veel hoge baten worden behaald. In de zone Plesmanweg (helting) wordt meegelikt op plannen voor een sneltram en de mogelijke uitbreiding van Madurodam. In deze context kan de herbestemming van het voormalige KLM-gebouw (hoog enkele jaren in gebruik als Ministerie van IenM, maar daarna af te scoeten) een impuls aan het gebied geven, bijvoorbeeld door een internationale publieke functie als hotel en/of sterrenrestaurant. Tot slot wordt in een laatste fase ook het World Forum gebied (dali) aangepakt door flinke investeringen in de verblijfskwaliteit. Sneltrams, tunnels en betere aansluiting op openbaar vervoer deckelen investeringen in de attractie- en beleefbaarheidsaspecten en het verblijfsklimaat. Bovendien maakt die infrastructuur het mogelijk om internationale evenementen te organiseren zonder de rest van de stad te verlammen.

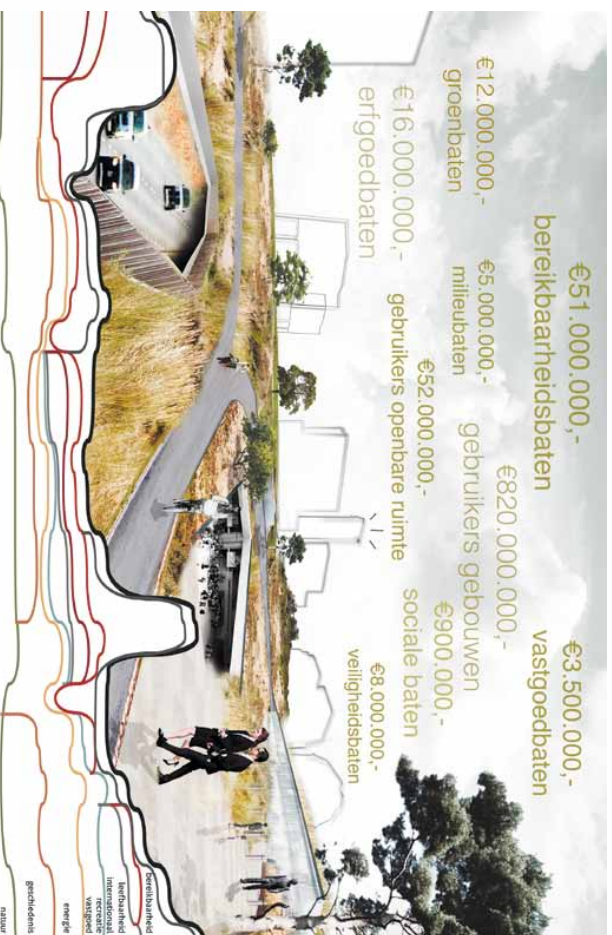
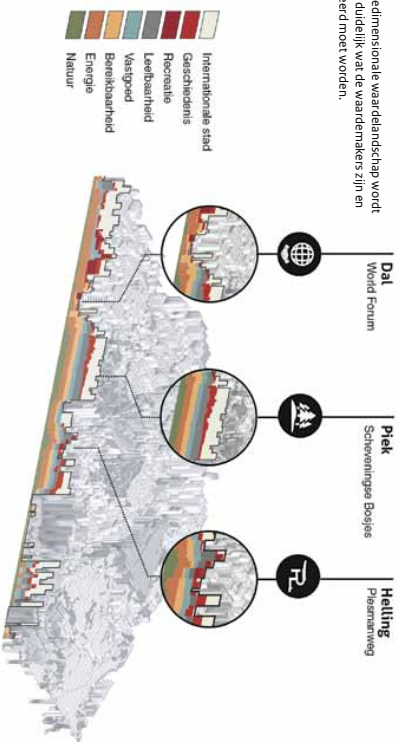
KOSTEN EN BATEN

In de aanpak van Value Lab worden de publieke en private investeringen gebaseerd op het waardenkader om op die manier betere maatschappelijke baten te generen. Value Lab heeft een eerste berekening gedaan naar de kosten en baten van het voorgestelde toekomstscenario. Gebieden is dat de voorgestelde investeringen op de lange termijn zeer rendabel en zelfs winstgevend zijn. De totale kosten van het scenario worden geschat op 258 miljoen euro. Dit komt vooral zijn echter nog veel hoger: 973 miljoen. Dit komt vooral omdat is gefocus op programma dat niet kammbaliseert op 21 omgeving; geen functies die nu ergens anders al zitten en daar dus ook een leeg gebouw zouden achterlaten, maar nieuwe activiteiten, passend bij het internationale profiel. Met elkaar levert dat een saldo op van 715 miljoen euro. De voorgestelde investeringen leveren bijna vier keer zoveel op als dat ze kosten.



Spanning van de hoogtekarten levert een driedimensionaal waardenkader met plekken die (zeer) goed functioneren (hoog) en plekken waar geïnvesteerd moet worden (laag).

In de doorsnede van het driedimensionale waardenkader wordt voor de drie focusgebieden duidelijk wa de waardenmakers zijn en in welke aspecten geïnvesteerd moet worden.



Kwaliteitsopring in het dal: het World Forum gebied. Door gedeeltelijke ondergrondse en opwaardering tot parkway van de belangrijkste toegangsweg ontstaat een waardevolle nieuwe context die aansluiting vindt bij zijn omgeving. Een Maatschappelijke Kosten en Baten Analyse laat zien dat de maatschappelijke baten veel groter zijn dan de kosten.

- TEAM VALUE LAB:**
 The Cloud Collective: cefan Steng; Braksmas&Roos
 Architectenbureau: Job Roos, Eline Degenhaar, Dava
 Landschap Architecten: Pieter Theuus, Karin de Graaf,
 Wittveen&Bos, Ton Deekens, Elizabeth Ruijgrok, Klas
 Atkemans, Alterra: Charlotte Lelieveld, Anascha de
 Sena, Meel Ensemble: VU CLUE, Koos Bosma, TU Delft
 Real Estate & Housing: Hilde Remoy en Theo van der
 Voort.

- BRAKSKMA & ROOS
 THE CLOUD COLLECTIVE
 LANDSCAP ARCHITECTEN
 WITTEVEN & BOS
 ATKEMANS ALTERRA
 MEEL ENSEMBLE
 REAL ESTATE & HOUSING
 TU Delft
 VU CLUE
 COOS BOSMA

'Denk in transitieoplossingen'

Ted Kok



Was u verrast door de omvang van de opgraving?

Kok: "Erbestuurder kan er meer omkijken dat er iets aan de hand is. We wisten dat we een opgraving te doen hadden, maar de visie-lisatie door het onderzoeksteam werkt toch als gewoene. We moeten sneller handelen, want we de opgraving behoeftbaar houden". Dumont: "De omvang van de slooppoging is meer dan omkijken. En de aandacht voor maatschappelijk vastgoed voegt iets toe aan de bewijdingen in het project. Kennisforums, Daarin hebben gemeenten, woningbouworganisaties en de provincie onderdeel per ken-ken en problemen in beeld gebracht."

ONTWERPEND ONDERZOEK TEAM KARES EN BRANDS

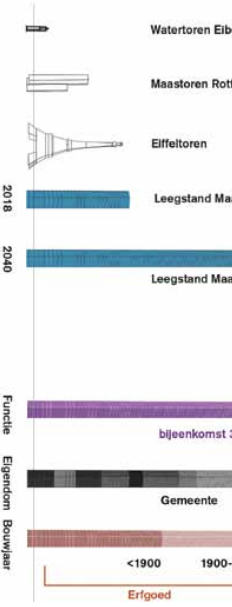
In de Achterhoek zijn simpelweg te veel gebouwen voor te weinig functies. Dit overvloedige gedeelte van de voorraad zal op enig moment gesloopt moeten worden, omdat nieuwe functies zich niet aandoen. Een klein gedeelte kan duurzaam worden herontwikkeld of worden weggevoerd voor experimenten. Selectie is dus geboden.

Kwaliteitskaarten leiden naar de meest kansrijke plekken. Hieruit volgen regionale scenario's, die de basis vormen voor discussie en prioritering op lokaal en regionaal niveau, met de verschillende belanghebbenden aan tafel.



De Achterhoek: 100% doorbestemmen

In de Achterhoek daalt sinds 2005 het aantal inwoners. In 2009 zullen er zo'n 15.000 minder mensen in deze regio leven dan in 2008, dankzij de beroepsbevolking met ca. 30%, het aantal zorgbehoevende vijfenzestigplussers neemt met meer dan de helft toe. Daarnaast gaat binnen nu en tien jaar 46% van de huiskamers met pensioen, worden ruim 800 woningen minder gebouwd, sluiten ca. 40 basisscholen en sluit 50% van de boeren hun bedrijf. En vanaf 2005 zal ook het aantal huishoudens krimpen. Met als gevolg dat een groot aantal basisscholen, bibliotheken, zorginstellingen en dorpshuizen in 2018 is om een nieuwe bestemming te vinden voor leegstaande gebouwen. Is het lokaal. Het probleem is sch-



Wateroren Eibergen, Maastoren Rotterdam, Eiffeltoren, Leegstand Maatschappelijk Vastgoed: 110.000 m² BVO (2018), Leegstand Maatschappelijk Vastgoed: 670.000 m² BVO, 936 gebouwen, 25.000 m² / jaar (2040)

Functie: bijeenkomst 300.000 m², sport: 100.000 m², gezondheid: 150.000 m², school: 120.000 m². Eigendom: Gemeente, Stichtingen, Overige partijen. Bouwjaar: <1900, 1900-1950, 1950-1980, 1980-2000, 2000<. Erigoed.

maar over vijf jaar mogelijk wel, kan je in de usenrijf in gebruik geven bij bewoners of voor experimenten. Dat is beter dan het leeg laten staan."

'Je kan wel aangeven waar wel geïnvesteerd gaat worden, maar het is politiek heel lastig om uit te spreken waar dat niet meer gaat gebeuren'

Kok: "In mijn gemeente kwam in Bredevoort een schoolgebouw vrij. Het dorp wilde het behouden. Goed, zelden wij, julle mogen het hebben en tegen een lage canon van onderop, dan sluit je het besaan bij de aanwezige maatschappelijke energie. Dumont: "We'vegevoert, past daarin. Maar ook al het je er geen waarde tegenover, dan hoef je nog niet de beste oplossing te zijn voor de regio als geheel". Dumont: "Ietschijnen moeten we onzelf roestaan om in transitieoplossingen te denken. Een gebouw dat nu geen functie heeft, maar over vijf jaar mogelijk wel, kan je in de usenrijf in gebruik geven bij bewoners of voor experimenten. Dat is beter dan het leeg laten staan."

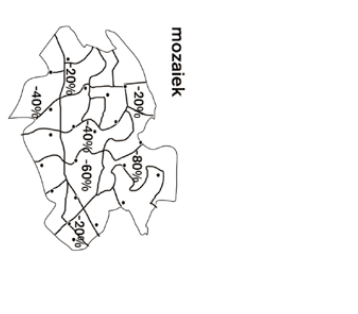
Tot 2040 komt in de Achterhoek een toren van 2000 meter hoog aan maatschappelijk vastgoed te staan. Dat zijn 936 gebouwen of 670.000 m².

presentatie in Doetinchem, bij gemeenten maar ook bijvoorbeeld bij media en bouwondernemers. Het blijkt dat de bewustwording bij zo'n ingeschaard zie je iedereen om te spreken. Wie's in it for me. Mensen komen op voor de eigen kern. Je kan wel aangeven waar wel geïnvesteerd gaat worden, maar het is politiek heel lastig om uit te spreken waar dat niet meer gaat gebeuren. Aan de andere kant: iedereen ziet wat er op dit moment aan de hand is. Bewoners ook. In het voorjaar willen we tot regionale afspraken komen over waar we manoeuvreren in deze regio. AMIP helpt het gesprek daarom. In het advies van Kares en Brands blikt hiit heel duidelijk door dat regionale samenwerking nodig is."

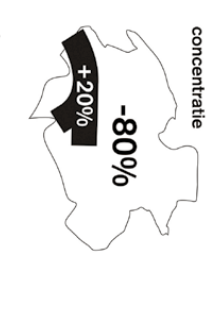
Blijft de rijkebetrektheid na het AMIP? Dumont: "Ja, maar zo zelf aan de lat. Maar het Rijk heeft mogelijkheden genoeg om ons te helpen. Het behoudingsplan van Winterswijk staat te koop voor twee miljoen. Dat reken ze echt niet kwijt. Geef het goede voorbeeld, hoek het af en haal het weg". Dumont: "Oplossingen voor rijkegebouwen moet je in hun regionale context vinden. Daarover blijven wij in gesprek. En we hebben het Rijk nodig om te komen tot een sloop- of ontrentingsfonds. Het team van Pauline Krikke, dat voor minister Blak de krimpplannen van het Rijk, vor nu toe eindelijk vijf jaar terecht op. Sloop is een financieel probleem dat desigteracht aan gemeenten te boven gaat."

ter ook gefragmenteerd. De Achterhoek is opgebouwd uit een veelheid aan buurtschappen, kleine en grote kernen met wettiswaa sterke sociale verbanden maar ook een gefragmenteerd politiek landschap, waardoor besluitvorming op regionaal niveau moeilijk is. De inzet van het team onder leiding van Kares en Brands: één van het probleem zichtbaar maken. En twee: oplossingsrichtingen bespreekbaar maken.

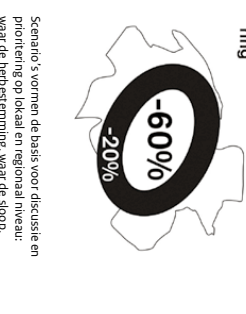
Herbestemmen, vrijgeven, maar vooral slopen Het eerste is zowel het aanbod van als de vraag naar maatschappelijk vastgoed integraal in kaart gebracht. Dit leidde al direct tot vijf zchikbare conclusies. Van de 1.600.000 m² aan maatschappelijk vastgoed (340 gebouwen) is de verwachting dat 40 procent binnen 35 jaar leeg komt te staan: 670.000 m² of 936 gebouwen. Dit komt neer op ongeveer 25.000 m² per jaar. In de Achterhoek zijn dus simpelweg te veel gebouwen voor te weinig functies. Dit betekent dat een aanzienlijk gedeelte gevoorweg moet worden gesloopt. De verwachting is dat veel gebouwen uit de periode 1950-1990 dit lot toebedeeld krijgen vanwege slechte bouwtechnische staat en de aanwezigheid van asbest. Slechts een klein gedeelte van de voorraad zal duurzaam herbestemd kunnen worden. De focus zou hierbij moeten liggen op panden die qua locatie, gebouw (cultuurhistorie, bouw-



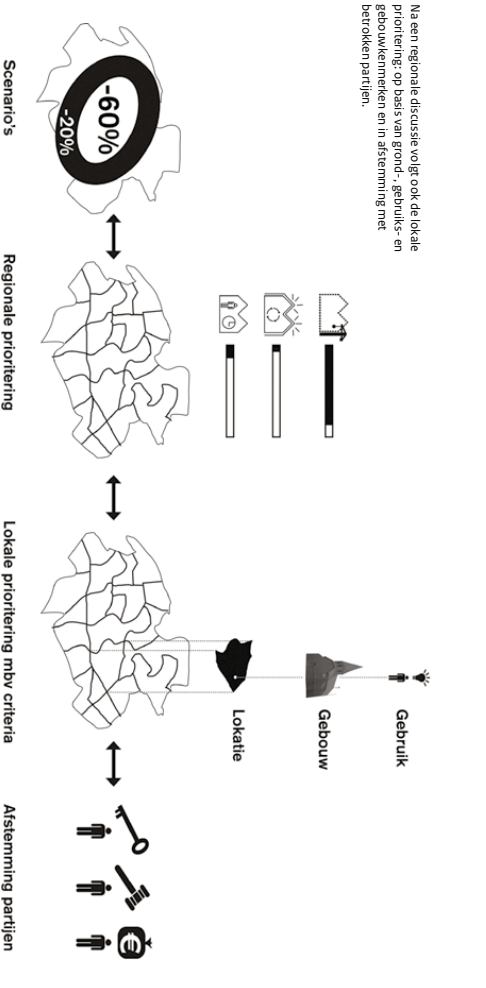
staat) en gebruikspotentieel hoog scoren. Tot slot zou een gedeelte van de panden kunnen worden vrijgegeven om experimenten aan te gaan, zeker gebouwen die het waard zijn om te behouden, modern in teiden geval in gebruik blijven, zo leert de ervaring. Deze gebouwen bieden bijvoorbeeld kansen voor sterke sociale functies waardoor het draagvlak voor behoud kan groeien. Zo ontstaat een palet van drie mogelijkheden, slopen, herbestemmen of vrijgeven.

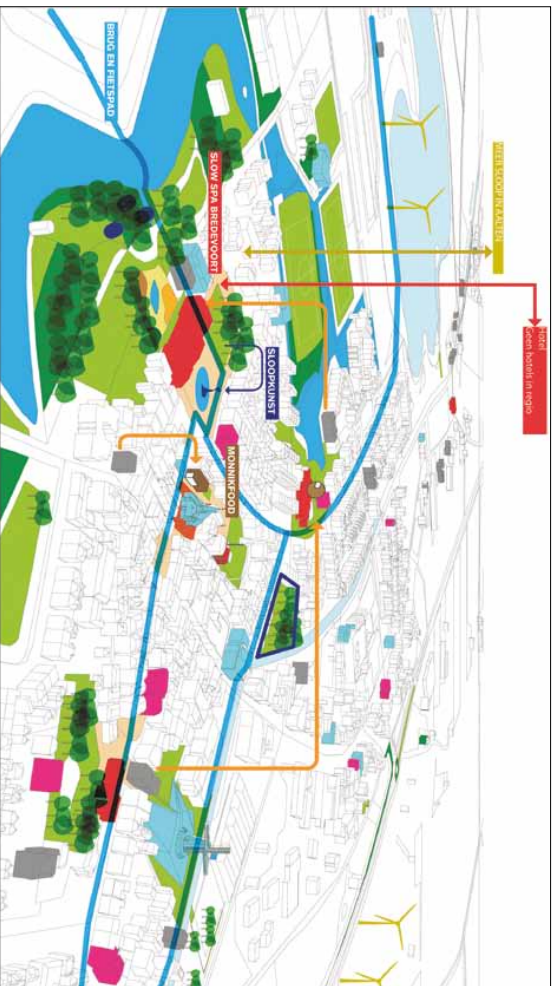


Scenario's vormen de basis voor discussie en prioritering op lokaal en regionaal niveau, waar de herbestemming, waar de sloop.



Herbestemmen als gebiedsopgave





Door deze gebiedsgerichte herbestemming kan in Bredevoort een renderend slowfood landschap ontstaan. Voorwaarde is wel dat elders in de regio meer wordt gestoopt.

TESTCASE BREDEVOORT
 Als een eerste uitgeoefening is de strategie ten slotte gebest op twee locaties: Bredevoort en Gaanderen. Bredevoort, de 'boekestad', is bekend vanwege haar vele monumenten en het grote aantal boekwinkels en antiquarissen. Het centraal gelegen voormalig verzoorgingscomplex Sint Bernardus staat sinds een aantal jaren leeg. Gedacht vanuit het ring-scenario zou Bredevoort zich kunnen ontwikkelen als het regionale centrum van een renderend slowfood-landschap met aandacht voor lokale producten en toerisme. Voor-

waarde is wel dat in Aalten of een ander buurdorp geen concurrerende toeristische functies worden ontwikkeld, zodat de gebiedsopbouw van Sint Bernardus toe neemt. Andere panden met een hoge cultureel-historische waarde kunnen worden herbestemd of tijdelijk worden vrijgegeven voor behoeften inwoners van Bredevoort. Maar dat kan ook betekenen dat in Aalten relatief meer gestoopt moet worden, om zo schaarste te creëren in de regio. Regionale afstemming dus, met daarbij aandacht voor de lokale situatie.

TEAM ACHTERHOEK:
 Kares en Brands: Niels Broekman, Jasper Nijheid, Roben van Nieuwen, Sjaak Kazelaar, Jaap Zija, Cécile Key Teoli, Hilde Schoot, Van Arnhem en Wilmegen. Korte Mielis.

Kares en Brands
 Architectuur
 Studio



Bebelding
 In maart 2014 heeft het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie namens het Ministerie van I & M een oproep gedaan naar voorstellen voor ontwerpend onderzoek en behoeven van herbestemming van (rijke) vastgoed.

De oproep kreeg een overvloedige respons. Vegen-en-gegragrijde teams van ontwerpbuurs met experts op o.a. financieel, economisch en sociaal gebied hebben ideeën ingediend voor compact, van gebied tot gebied 20 tot 500.000 m² gemeent. Dit ingediende voorstellen hebben een schat aan ideeën op. De voorstellen geven goed weer hoe veel verschillende ideeën en overbieden op dit moment bij gebieds- en gebiedsontwikkeling mee te maken hebben.

Per gebied is slechts één voorstel geselecteerd. Om de rijkdom aan ideeën vanuit alle inzendingen te benutten voor nieuwe (beleids)inzichten, heeft het Fonds Wing i.c. Jamnenoire de Jonge, opdracht gegeven een globale analyse te plagen op alle ingediende voorstellen.

Herbestemmen als gebiedsopgave

Denk- en oplossingsrichtingen
 Uit de rijke oopst aan denkrichtingen halen we zes veel voorkomende thema's.

1. Waarderingsgrondslag: men gaat op zoek naar de (noodschappelijke) waarde van gebouwen in hun context, vooral bij puur financiële korte termijn rendementen. Hoe kan je de unieke ligging productief maken, hoe kunnen we waardestromen inzichtelijk maken? Het gaat niet meer alleen om de hardware, maar ook om cultuurverweven, niet alleen om herstructureren maar ook om her-cultiveren.
2. Sociaal kapitaal: veel aandacht voor behouden en verder ontwikkelen van sociaal kapitaal. Bijvoorbeeld door co-creatie en community building.
3. Nieuwe financieelconstructies: de nieuwe economie zien we terug in coöperatieve verdelingsmodellen, crowdfunding en de informele (deeln) economie.
4. Adaptiviteit: de meeslinging of behoudvrijheid is verbleiden ligt. Veel inzendingen geven nadruk op organisch ontwikkelen, willen werken aan een flexibele transformatie strategie of beschikken welken van de 'kathedraal-economie' (voor ontologie van de vroegere bouw van een kathedraal; je bouwt de toren pas of als er weer gaat is, of de toren komt er nooit).
5. Regelgeving krijgt vooral aandacht in de 'negatieve zin': hoe kunnen we regels ontzelen, ontregelen, experimenteren mogelijk maken en juridische belemmeringen wegnemen?
6. Maatschappelijk vastgoed: dit krijgt in een gebiedsopgave context een specifieke rol de katalysator in een gebied, of de onderscheid van een occupantur-strategie.

Zoals aan deze thema's te zien is, zit de meeste denkkracht aan vernieuwing in propositieve oplossingen en oplossingsrichtingen; de 'hoe-vraag' en de 'wat-vraag' zijn sterk gekoppeld. Waar in ontwerpend onderzoek gedacht wordt dat een probleem met verschillende handen, gericht op fysieke interventies, (her)voorziening (van worden ontworpen, wordt nu noodzakelijk ook de 'opgeve en schakel' meegenomen of sterker nog, vaak de belangrijkste uitdaging gezien.

Methodische aanpak van het ontwerpend onderzoek
 Ontwerpen omvat ook altijd een ontwerpende aanpak. Ontwerpend onderzoek is in deze analyse opgevat als activiteiten waarbij het creëren van oplossingen voor unieke, specifieke situaties (= ontwerpen) wordt kenut om door analyse en evaluatie, generieke kennis op te doen (= onderzoek). Het primaire doel is dus om generieke kennis te ontwikkelen, in dit geval bijvoorbeeld op het vraagstuk van herbestemming. Dit is onderscheiden voor 'onderzoekend ontwerpen' waarbij het primaire doel is om oplossingen voor specifieke situaties te ontwikkelen, en waarbij op de lokale gericht onderzoek wordt ingezet. Een tussenvorm is dat op dit ontwerpproces nog een relatiele plaatsvindt, dat kennis oplevert over de aanpak van herbestemming in het algemeen.



Samenstelling teams
 In de survey heeft noodzakelijk gevraagd naar diversiteit in kennis en in de ervaring met noodzakelijk gevraagd naar diversiteit in kennis en ervaring, gericht op de breedte van het vraagstuk. De samenstelling van teams is weergegeven in onderstaande tabel. Belangrijk voor de opgave waren ontwerp- en gebiedskennis, kennis van vastgoed en financiën. In de Achterhoek en Dordrecht voldeden meer dan de helft van de teams hieraan. In de meeste gevallen waren ontwerpers de hoofdschrijvers.

	Aalten ontwerpers (1 team)	Dordrecht, vastgoed (1 team)	Dordrecht, ontwerp (1 team)	Gaan ontwerpers
Achterhoek	10%	52%	23%	7%
Den Haag	24%	24%	30%	16%
Dordrecht	20%	60%	20%	-

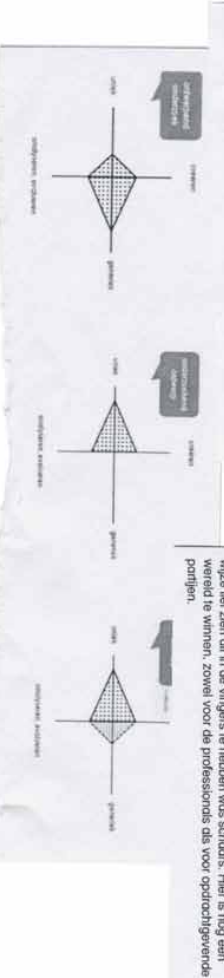
Specifiek is gekeken naar het type ontwerpers dat in teams participeert. Enkele opvallende uitkomsten: in ongeveer een derde van de teams werken verschillende soorten (ruimtelijk) ontwerpers samen. In het algemeen, maar zeker in Dordrecht en Den Haag domineren de architecten. In de Achterhoek doen de meeste landschapsarchitecten mee. Geen verwonderlijk uitkomsten gelet op het type opgaven.

	Architecten	Stedebouw	Landschaps-architecten	Onderzoek	Ontwerpers MKB in land
Achterhoek	54%	20%	20%	6%	32%
Den Haag	81%	24%	11%	3%	35%
Dordrecht	80%	33%	7%	7%	33%

Tot slot
 Wat zeggen de inzendingen over de stand van het veld? Het is goed om te zien dat er veel aandacht is voor de procesmatige aspecten van deze opgave. Het resultaat voor inzending met behelven groei, dit lijkt het soms nog te veel in gaan om heel zorgvuldig dan om bewuste en professionele procesontwerpen.

Konachtig in de inzendingen die het gebied centraal stellen (d'gezet tegen de inzendingen die vooral de bestaande panden centraal stellen) is het verbanden van de veelheid aan opgaven die in hen goed spelen. Groep krijgen op de complexen van transitieontwerpen, en op een zoekende manier tot strategische keuzes komen is bij uitstek een 'un-que selling point' van ontwerpend onderzoek.

Wat tegenvalt, is het ontbreken van een eenduidige interpretatie van het meier van ontwerpend onderzoek. Er is veel variatie in aanpakken en er wordt nauwelijks bewust gereferentie op de onderzoeksvraag, op de toe te passen methode of op het gewenste resultaat. Ontwerpend onderzoek biedt in beginsel het beste van twee werelden. Enerzijds de kracht van integrerend ontwerpen, waar via een creatieve aanpak van tijd and error nieuwe inzichten tot stand komen, anderzijds systematische analyse en reflectie en het voorhouden op bestaande kennis de hoort bij het wetenschappelijke meier. Het aantal teams dat op vooruitgang wijst liet zien dat in de vingers te hebben was schraars. Hier is nog een wereld te winnen, zowel voor de professionals die voor opdrachtgeversde partijen.



Op dit moment wordt in Nederland wekt. In 2020 moet dit veertien procent we daar en wat zijn de gevolgen van die talloze initiatieven van ondera

Ruimte in 2050

Nederland streeft naar een volledig zame energievoorziening in het jaar 2050. Deze transitie zal grote invloed hebben de inrichting en het gebruik van de Nederland. Nu al zien we dat bijvoorbeeld grote windmolens flinke maatschappij weerstand kunnen oproepen. En toch het nu voornamelijk nog om het aan en efficiënter gebruiken van de bestaande infrastructuur. De écht grote veranderingen moeten nog komen en die zullen steeds sterker zichtbaar worden in het landschap. Voor de wat kortere termijn tot 2020 is al veel uitgezocht en vastgelegd, maar voor de weg tot 2050 weten we nog relatief weinig. Veel zal ook afhangen van de ontwikkeling van de techniek en welke vormen van energie worden omarmd door burgers en bedrijven.

In het project Ruimte voor duurzame energie in 2050 wordt in beeld gebracht hoe die transitie eruit zou zien wanneer allerlei instituties, bedrijven en burgers zelf in actie komen. Stel dat bewoners, bedrijfschappen,

Making Projects *Op het moment van schrijven wordt de laatste hand gelegd aan het onderzoek en wordt de bijdrage voor de tentoonstelling op de Internationale Architectuur Biennale Rotterdam voorbereid. Zie verderop voor de laatste stand van zaken.*
(En straks natuurlijk de biennale in de Kunsthal in Rotterdam!)

November 2014
Al bijna een jaar geleden ging het bureau POSAD aan de slag met hun vertekening naar de Ruimte voor duurzame energie in 2050. In de vorige editie van deze krant deden we uitgebreid verslag van de eerste resultaten. De boodschap was niet mis: een opgave van gigantische omvang, met een flinke impact op het landschap, maar ook juist de kans om vanuit die ruimtelijke kant bij te dragen aan de transitie. Maar dat leidde ook tot extra vragen en een 'double-check'. Dat is wat op dit moment gebeurt. Ondertussen draait de wereld door. Met energie als speelbal van grote nationale en internationale belangen. De gebeurtenissen in de Zomer van de oproep tot een sterker Europees energiebeleid bekeken hoereer de geopolitieke context onze eigen koers mede bepaalt. Maar ook in Nederland zelf is het debat heftig. Het breed gestuurde energieakkoord uit 2013 moet nu worden uitgewerkt. En logischerwijs levert dat opnieuw spanningen op. In de lichte van die storm verscheen sinds de vorige editie van deze krant maar liefst drie publicaties die de problematiek adresseren. De kennis stapt zich dus op. Ondertussen ontdekken we langzaam hoe we daarmee omgaan.

mechanismen achter deze initiatieven, wat vergt dat van overheden en hoe kunnen de initiatieven met elkaar verbonden worden? praat daarmee En wat is er vervolgens nog nodig voor 2020/2025 van eigen leveringszekerheid? *grond' zou waken we*
Het ontwerpend onderzoek moet het écht welk wie, wat en hoe laten zien. Wie zijn de initiatiefnemers, wat kunnen zij met elkaar bereiken en hoe gaan ze dat doen? Maar de implicaties ook: welke opschaling of koppeling kan voor stad en helpen om het effect van deze spelers te land zijn dan maximaliseren? Het onderzoek laat zien ook over hoe overheden kunnen faciliteren of stimuleren: door ruimte te bieden, te coördineren en waar nodig de vele initiatieven op elkaar af te stemmen of richting te geven.

TU Delft wint derde prijs Solar Decathlon 2014

14 juli 2014
Het team van de TU Delft is met zijn inzendings Pre-Solar Lager, in Rome winnaar gesticht tijdens de Solar Decathlon 2014. De Delftse studenten hadden bewust gekozen voor het verduurzamen van een bestaande woning.



zee actuele beeldereeks een nulmeting. Juist om de samenleving en de beleidsmakers te doorlichten van het gegeven dat we nog maar aan het begin staan van een ingrijpende aanpassing van onze vertrouwde topografie.

We noemen dit 'Energie'.

landschappen



Biobrandstof in Nederland in de knel door milieubeweging

8 oktober 2014 — Nederlandse bedrijven die pionieren met groene biomassa dreigen failliet te gaan of met hun kennis naar het buitenland te verdwijnen. Dat komt door dat de milieubeweging tegenstander is van biomassa, en de pol...

Kleur uw Gemeente Groen gelanceerd

26 SEPTEMBER 2014
Gisterenavond heeft Ed Nijpels, voorzitter van de Borgingscommissie Energieakkoord het officiële startsein gegeven voor 'Kleur uw Gemeente Groen'. Het programma ondersteunt gemeenten en regio's om de uitrol van energiebesparing in de gebouwde omgeving te versnellen en te versnellen. 'De praktijk rond energiebesparing van de laatste jaren is fragmentarisch en ad hoc', aldus Alex Ouweland, namens de Natuur en Milieubederaar. 'Met deze energiecoalitie zorgen we voor een consistente en constructieve aanpak, gebaseerd op uitgebreide ervaring.'

1,8 miljoen woningen kunnen door vernieuwing zonder gas

Bouwsector krijgt impuls door Deal Stroomoverschelling koopwoningen

DEN HAAG, 25 SEPTEMBER 2014

Bouwbedrijven, makelaars, verzekers, banken, hypotheekverstrekkers, gemeenten, energiecoöperaties, renovatieinstanties en garantiebestedingen stuiten maandag 29 september in Den Haag - in aanwezigheid van minister Stef Blok en Prits Carros - op de Deal Stroomoverschelling koopwoningen. Door de Deal Stroomoverschelling kunnen 1,8 miljoen woningen worden vernieuwd zonder gas.

Investeringen in groene energie spuiten omhoog

6 oktober 2014
Wie, kijkend naar Den Haag, mocht denken dat het allemaal komer en wel is in de wereld van duurzame energie, maar opeens is dat anders. Met een opeenvolgende aanpak van de Nederlandse Staat, maar ook van andere landen, worden investeringen in groene energie steeds hoger.

Shop in shop nieuwe mode in energiesector: Ikea volgt met zonnepanelen

24 september 2014
Ikea consumenten met een nieuw aanbod van zonnepanelen. Het bedrijf heeft een nieuw systeem ontwikkeld dat de installatie van zonnepanelen vereenvoudigt. Het systeem is geschikt voor de meeste dakconstructies en is eenvoudig te installeren. Het systeem is ook geschikt voor de meeste dakconstructies en is eenvoudig te installeren.

OP DE GROND KRIJGT DE TRANSITIE VOORZICHTIG AAN GESTAAT

9 JULI 2014 — Binnen van elektrische aansluitingen. Fierstend hoog eind dit jaar een landelijke aanpak van de transitie van landelijke aansluitingen. Het bedrijf wil elke week een nieuwe aansluiting plaatsen, waarmee eind dit jaar enkele tientallen vestigingen operationeel moeten zijn. Momenteel zijn er nog honderden aansluitingen in aanbouw. Tevens is Fierstend sinds woensdag genoteerd aan de NEX-beurs, een digitale beurs voor kleinere ondernemingen. Een eerste tranche aandelen is al verkocht.

landelijke dekking van laadpalen'

Energieakkoord onder druk - doelen duurzame energie onhaalbaar

6 oktober 2014

Het Nationaal Energieakkoord dat een jaar geleden werd gesloten, is nu al op springen. Een aantal van de belangrijkste doelen is niet langer haalbaar. Dit blijkt uit een rapport van de Nederlandse Vereniging van Energie- en Milieuvakbonden.

Eneco dreigt Kamp met schrappen windmolenpark

15 september 2014

www.wolfskran.nl

Energiebedrijf Eneco schijnt de aanleg van een windmolenpark voor de kust van Bergen aan Zee als minister Henk Kamp van Economische Zaken de al verende vergunning heeft.

PBL: 'Beleid energie-transitie schiet te kort'

15 september 2014

'De overgang in Nederland van fossiele naar duurzame energie gaat te langzaam. Met deze niet met de presentie van het Plan Leefomgeving 2014-2017 wordt de transitie te traag ingezet.'

www.energieoverheid.nl

IN DEN HAAG BESTOKEN MET RAPPORTEN

Minister Kamp verpicht zich op als redder van energie-akkoord

27 september 2014

www.foutw.nl

'Dit is een logisch verhaal.' Met deze woorden verdedigt VVD-minister Henk Kamp de economische zaken zijn langverwachte 'masterplan' voor de windmolentournee op zee. Samen met de bestaande plannen gaat in de prullenbak. De haart van de Noordzee wordt opnieuw ingekleurd met windturbinen.

Kamp vindt negatief oordeel over Energie-akkoord te vroeg

16 oktober 2014

www.nu.nl

Minister Kamp vindt het negatieve oordeel van de Tweede Kamer over het Energieakkoord te vroeg. Hij vindt het oordeel te vroeg.

Rusland draait gaskraan Oekraïne volledig dicht

16 juni 2014

Rusland draait de gaskraan dicht. Oekraïne krijgt vanaf heden niets meer aangeleverd van het Russische staatsbedrijf Gazprom. Dit hebben Gazprom en de Oekraïense minister van Energie bekendgemaakt.

Sterkste daling olieprijs in ruim twee jaar

30 september 2014

De olieprijs is in twee weken met de grootste daling op kwartaalbasis in meer dan twee jaar. Handelen in het zware goud is in het Midden-Oosten in de wereld worden gecompenseerd.

www.wolfskran.nl

Rusland dreigt EU-landen zonder gas te zetten

26 september 2014

EU-landen die niet stoppen met gas te exporteren naar Oekraïne, zullen deze winter zelf zonder gas gezet worden. Daarvoor waarschuwt Russisch minister van Energie Alexander Novak vandaag.

www.foutw.nl

Oekraïne en Rusland sluiten akkoord over gas

26 september 2014

Europese bemiddeling in het gasconflict tussen Rusland en Oekraïne lijkt succes hebben. De ministers van energie van de twee landen slooten vrijdag in Berlijn een akkoord dat moet voorkomen dat Oekraïne komende winter in te koude komt te zitten.

www.foutw.nl

Het beste antwoord op MH17 is een Europese energie-unie

21 juli 2014

www.ideoorpost.nl

Energiebesparing in ons land bespaart €20 mld energie-import

13 oktober 2014

Energiebesparende maatregelen in de gebouwde omgeving, vermindert de energiatankbaarheid en leidt tot meer werkgelegenheid, dat staat in een rapport van onderzoeksbureau CE Delft.

www.energieoverheid.nl

VERSNELT DE CRISIS IN DE OEKRAÏNE DE TRANSITIE IN ONS LAND?

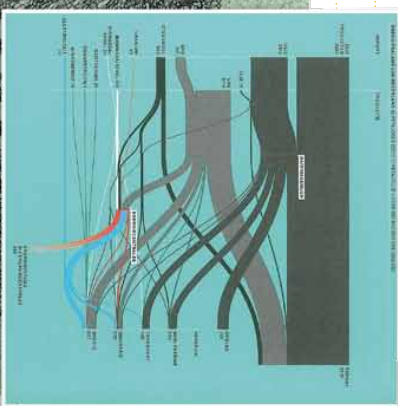
DE OPGAVE VOOR DE 21E-EEUWSE STEDENBOUW IN BRFLIN

Maarten Hajer & Ton Dassen

Nationaal uitgevers / PBL-uitgeverij

De wereld staat voor een omvangrijke oplosmissie. Een slimme stedenbouw moet worden gevonden voor wat in de 20e-eeuwse stedenbouw is vergeten: het metabolisme van steden - de grote verstedelijking van de natuur. Maar hoe steden voor wat nemen ze op aan water, voedsel, bouw- en andere materialen, wat voeren ze daarvan weer af, en hoe doet het? Stofwisseling?

SLIMME STEDEN



EU landen subsidiëren energiesector met € 122 mrd

14 oktober 2014

Onderzoeksbureau Ecofys, onderdeel van Eneco, heeft in opdracht van de Europese Commissie de energiesubsidies in alle 28 lidstaten onderzocht. CO2-uitstoot van de energiesector is met € 122 mrd subsidies uit het verleden. In totaal € 122 mrd.

www.foutw.nl

LANDSCHAP EN ENERGIE

ONTWERPEN VOOR TRANSITIE

KWh m²

DIRK SIJMONS

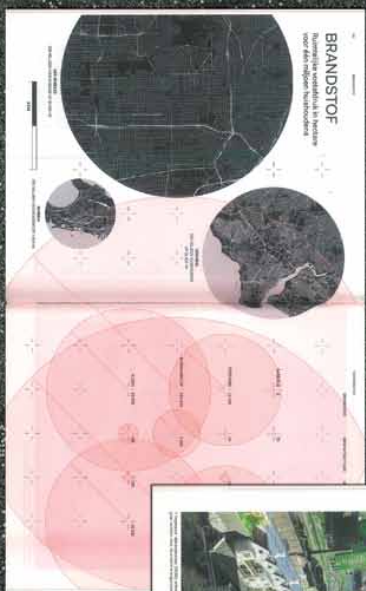
De overgang van fossiele brandstoffen naar hernieuwbare energie is een van de grootste uitdagingen van de eenentwintigste eeuw. Landschap en energie is een handreiking boek over het effect van deze transitie op onze omgeving. Het maakt als eerste een visuele vergelijking van het ruimtelijke gebruik van alle relevante energiebronnen, het verklaart de drivende krachten van de exponentiële groei van ons energiegebruik en het schetst de alternatieve kansen voor ruimtelijke ontwerpen, planners en de politiek.



NIET OP RAPPORT WINDENERGIE

13 oktober 2014

www.energieoverheid.nl



'De ecologische dynamiek vreet hier ook natuurgebieden weg'



Alexander Herrabout
LINT landscape architecture

Hier krijg je het silhouet van om te ontsnappen en is het ecologisch systeem meer in balans. Maar de veranderingen in het waterbeheer, vooral de invoering van een flexibel peil, hebben ook hier grote gevolgen.

Al in de jaren negentig is voor de kust bij Worklum een zandmotor aangelegd om de erosie tegen te gaan. Het is maar het begin van een antwoord op de toekomstige opgave. De kunst is om lokale ingrepen te berekenen op een beeld van de gehele Friese IJsselmeerkust.

Met het project voor de westerlijke kust van Friesland, treedt Making Markmeer in de erofe buiten haar grenzen. Hier, aan de overzijde van de Houthollie, is de dynamiek wezenlijk anders. Het IJsselmeer is nird de dróg bak water die het Markmeer vult is.

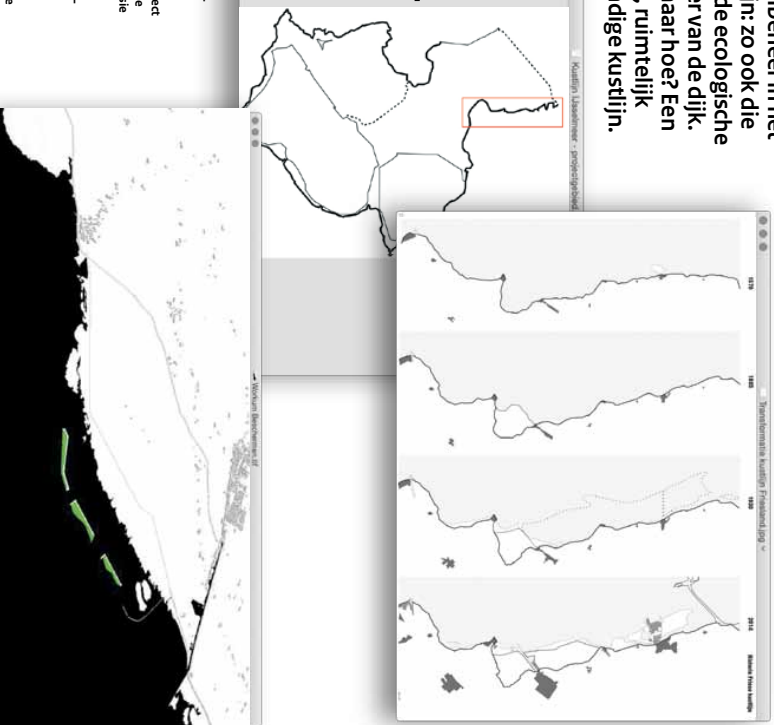
ONTWERPEND ONDERZOEK LINT

Het toekomstige flexibele peilbeheer in het IJsselmeer raakt iedere kustlijn: zo ook die van Friesland. Dit beïnvloedt de ecologische systemen, als ook het karakter van de dijk. Ingrijpen lijkt noodzakelijk, maar hoe? Een onderzoek naar een integraal, ruimtelijk toekomstbeeld voor deze zandige kustlijn.

Friese kust: een zandige, waardevolle kustlijn

De Friese kust wordt gekenmerkt door grote buitendijkse natuurgebieden, zoals de Workumwaard, met relatief ondiepe stukken water van hoge ecologische waarde. Door de voorgenomen peilopzet zal dit ondiepe areaal afnemen. Daarnaast hebben de sedimentstromen in het IJsselmeer een fundamenteel effect op de kustlijn. De buitendijkse gebieden zullen bij elke peilverhoging te maken krijgen met toenemende erosie en inundatie.

Aanler Making Projects heeft LINTLandscape architectuur gevraagd zich te buigen over het kustgebied dat looppaas Makkum tot Stavoren, om de ruimtelijke consequenties en de mogelijkheden van een flexibel peilbeheer te onderzoeken, in samenhang met andere vraagstukken in het gebied.



veiligheidsopgave, hoewel die wat minder manifest is.

Akaven
Vooral in de natuur- en waterwereld is al veel onderzoek verricht. Het toekomstige peil van het IJsselmeer staat immers al jarenlang ter discussie. Enkele jaren geleden

'Aan de kaap van Hindeloopen heb je meer dan twintig kilometer zicht. Dan voel je dat je aan het IJsselmeer staat.'

leek het peil zelfs hoger en structureler opgezet te moeten worden, dan waar nu voor gekozen is. Het huidige gekfaerde peil stelt randlans in de oeverbodem ontsaan, die samenhangen met het gekfaerde zand- en

winterpeil, waar een meer getidelijk oplopende diepte ecologisch aantrekkelijker is.

En de kust erodert. Herrabout: Afhankelijk van de wind kan er zomaar een paar meter per jaar afkalven. Al in de jaren negentig is bij Workum een zandmotor aangelegd om de erosie tegen te gaan. Aan de andere kant is de dynamiek ook een kwestie. Het leidt tot unieke milieus. Dat is eigenlijk het dilemma in dit gebied. We willen de dynamiek handhaven of zelfs vergroten, maar de dynamiek vreet wel een natuurgebied weg.

Een integraal verhaal over de kust is er nog niet. Daar is wel behoefte aan. Herrabout: 'Wants dit nou eigenlijk voor kust? Hoe passen de doppen en de havens daarin? Hoe kunnen we de water- en natuuropgave aanpakken op de kust te transformeren en te verbeteren? Als je niet uitkijkt, ontsaat een staalkaart met steeds eigen, lokale oplossingen. Wij zijn op zoek naar een eenheid, naar hoe de ene ingreep de andere kan versterken.' Deelnitieve conclusies zijn er nog niet, want het onderzoek is pas halverwege, maar de zoektocht van LINT biedt al wat denkrichtingen die tot nu toe onwikkend zijn gebliven.

'Op oude kaarten zie je een grillige kustlijn met kappen en baaien', vertelt Herrabout.

'Maar die kusttrek recht. Dat komt door een aantal inpeddingen en door de zandstromen in het water. De Friese kust is een heel zandige kust. In het noorden, bij Makkum, hoop je het zand op. Daar zie je het resultaat van dachtig jaar Afsluitdijk. De zandpijpen hier zijn bevestigd geraakt met net en wilgen.'

'Loop het IJsselmeer in en na honderd meer sta je nog steeds tot dan je schenbeen in het water.'

'Wit strand
Door dat de kust recht trekt, verandert de relatie van de doppen met het water. Een plaats als Hindeloopen ligt op een kaap, maar vroeger wel uitgesproken dan nu. De opgave daar gaat over het strand dat wegslaat, de plaatselijke badcultuur, de wens om de kaap niet helemaal dicht te

leggen. Om het brede strand te behouden is lareve nodig. Die kunnen we bereiken door voor de kust iet in het water leggen. Bijvoorbeeld dammen, eilandjes met een natuurlijk karakter of palen waarna we meer een nauwisch effect bereiken. Maar we moeten goed nadenken wat dat doet met de openheid. Aan de kaap van Hindeloopen heb je meer dan twintig kilometer zicht. Je ziet dat prachtige witte strand liggen. Dan voel je goed dat je aan het IJsselmeer staat.'

Bij Makkum en Workum is de opgave meer ecologisch van aard. In beide gevallen test LINT strategieën van beschermen, dynamiek toelaten en compenseren. Herrabout: 'Bij Makkum kunnen we de gelegenheid aangrijpen om de relatie met het water te verhelderen. Er is daar op de zandpijp een complete weelde doopspeken ontstaan, maar heel ad hoc. Er liggen een paar naar binnen gekleurde huisjespaten, een ontroegankelijk natuurgebied en een scheepswerf die enorm is gegroeid. Veel gebeurt er niet. Workum is door de aanleg van polders van het water losgezongen. Net als Makkum is Workum nu via een soort stroom verbonden aan het IJsselmeer. Met het zandige water is het steeds een vraag hoe je die waagvallen bereikbaar houdt.'

Workum kan je denken aan een deel van de buitendijkse polder. Dat verheldert de positie van de oude dijk. Dynamiek kunnen we toelaten door de zandpijp bij Makkum of de polder bij Workum in te snijden. De oeverontginning neemt dan toe. Het beschermen kan door de oud-Heilandeer reflex van een dijkje om de zandpijp of door eilandjes te leggen voor het strand bij Workum. Alle strategieën kunnen op hun eigen manier worden gekoppeld aan bindschappelijke en recreatieve verbinding.

'Als je niet uitkijkt, ontstaat een staalkaart met steeds eigen, lokale oplossingen.'

Herrabout: 'Wij gaan met deze input een beeld schetsen van hoe de kust in 2050 kan worden. Wij wilden aanvankelijk verder in de toekomst kijken, maar uitgespeken in de regio klinkt een voorkeur naar voren voor een perspectief op de huidige problemen en hoe we daarmee kunnen omgaan. De natuurwifent was het startpunt voor het project, en natuur blijft een belangrijk uitgangspunt. Dat betekent ook dat we lang niet alles vooraf kunnen berekenen. De uitvoeringsstrategie zal daar ruimte voor moeten laten. Rouwen met de natuur is altijd leerling by doing.' ■





AMP#2 > #3

Op drie momenten hebben we het afgelopen jaar verslag gedaan van de tweede ronde Atelier Making Projects. Met de derde editie van deze krant komt daaraan een einde. Zoals u elders kunt lezen betekent dat niet dat de projecten stoppen. Ze gaan terug in de handen van de oorspronkelijke opdrachtgever, of over in de handen van een nieuwe. In een enkel geval blijft het project nog even onder de hoede van Atelier Making Projects. Daarmee gaat AMP een volgende ronde in. Op weg naar de Architectuurbienale van 2016. Met nieuwe projecten en ook een nieuwe vorm van verslaggeving. Hoe precies, daar denken we over na. Wordt vervolgd.

COLUMN

Toegevoegd onderzoek rendeert

Eric Frijters

De vraag naar ruimtelijk ontwerp werd lange tijd exclusief gekenmerkt door het verlangen naar goed ontworpen objecten en gebieden. Morfologische samenhang, ontsluiting en een zorgvuldige afweging van publieke en private belangen in de ruimte vormden de klassieke thema's. Het afgelopen decennium is de vraag echter aanzienlijk verbreed. Ruimtelijk ontwerp moet nu resulteren in innovatie op tal van terreinen. Energiehuishouding, voedselproductie, watermanagement, ecologie en geschiedenis zijn bijna een vast onderdeel geworden van de agenda. Dat is voor de meeste betrokkenen al geen nieuws meer. Sterker, de daaruit voortvloeiende waarden worden bijna als vanzelfsprekend beschouwd.

Ontwerpend onderzoek is een aspect van ruimtelijk ontwerp dat voor complexe, fysieke opgaven een creatieve bijdrage kan leveren aan het ontwikkelen van functionele, aantrekkelijke, innovatieve en betaalbare oplossingen. Atelier Making Projects is in het leven geroepen om precies die meerwaarde te leveren in nationale projecten. De vraagstukken in de tweede ronde van AMP richt zich op herbestemming als gebiedsopgave, de energietransitie naar honderd procent duurzame energie in 2050 en het zoeken naar samenhang in de veelheid aan beleid, opgaven en projecten rondom het Markermeer.

Collectieve inspanning

Dergelijke nieuwe vragen veronderstellen nieuwe producten. En nieuwe producten vragen om nieuwe processen. Ontwerpend onderzoek wordt daarom verrijkt met nieuwe gereedschappen zoals data-analyse, data-visualisatie, cartografie, scenario-planning en story-telling. 'Deze tools worden als zeer effectief ervaren', stelt Marco

Broekman als verantwoordelijk ontwerper voor de herbestemmingsopgave in de Achterhoek. Maar er is een meer wezenlijke verschuiving ten opzichte van het klassieke ontwerpproces. Het ontwerp als product van een autonoom proces transformeert naar het resultaat van een collectieve inspanning. Een inspanning bovendien die niet één eindproduct beoogt, maar vaak meerdere mogelijkheden verkent. In deze zeer intensieve processen wordt in multidisciplinaire teams gewerkt aan verschillende doelen en uiteenlopende hypothesen tegelijk.

'Het ontwerp als product van een autonoom proces transformeert naar het resultaat van een collectieve inspanning.'

Het synthetiserend vermogen van ontwerpend onderzoek is een belangrijk hulpmiddel om die tijdelijke coalitie (met altijd meerdere actoren en belanghebbenden) te voorzien van een gemeenschappelijk perspectief, in samenhang met een ruimtelijke opgave. De kunst is om mensen (actoren) met een "neutrale" houding ten aanzien van een ruimtelijk idee naar "belangstellend", "betrokken", "investerend" en ten slotte "realiserend" te bewegen. Elke stap in dit proces vraagt om een andere vorm van ontwerpend onderzoek en levert dus

ook een ander type resultaat. Dat zien we terug in de genoemde projecten, waarbij de toegevoegde waarde van het ontwerpend onderzoek heel divers uitpakt.

Uitzicht op verdienvermogen

'Ontwerpend onderzoek heeft de onderbouwing en argumentatie geleverd dat opgaven voor herbestemming en leegstand niet op objectniveau moeten worden benaderd, maar gebiedsopgaven zijn en brengt onmiddellijk de enorme schaal van de opgave in beeld', verwoordt Jonel Nugteren namens het Rijksvastgoedbedrijf de opbrengst. Door de vraag achter de vraag bespreekbaar te maken, heeft de studie meer inzicht geleverd in het begrip "maatschappelijke waarde". Actoren die eerder nog met een boekhoudkundige bril naar herbestemming keken (met een "neutrale" interesse in herbestemming als gebiedsopgave) zijn door het ontwerpend onderzoek richting "belangstellend" geleid. Dat betekent een forse stap richting een totaal andere oplossing. De reflex om vastgoed snel af te stoten om verlies te beperken wordt omgebogen naar het creëren van rendement, bevestigt Stephan Bekx van de gemeente Den Haag. Herbestemming als gebiedsopgave draagt bij aan meer samenhang, uitzicht op maatschappelijk verdienvermogen, maar vooral meer duurzaamheid door toegenomen draagvlak bij actoren.

Tijdwinst

In de opgave voor het Markermeer komen ruimtelijk beleid en waterkwaliteit, waterveiligheid, natuur, recreatie en verstedelijking samen. De coalitie van actoren binnen die opgave is reeds zeer "betrokken". Het doel van het ontwerpend onderzoek was dan ook om al die aspecten beter op elkaar af te stemmen, factoren en argumenten aan te voeren die investeringen rechtvaardigen en die investering tegelijk van meerwaarde

te voorzien. Ben Viveen (Rijkswaterstaat) is enthousiast over de toegenomen kwaliteit in de formulering van de opgave. Wanneer naast proces- en financiële experts ook ontwerpers deel uit maken van het management van projecten, voorziet hij flinke tijdswinst. Zeker wanneer condities tijdens het proces veranderen – wat niet zelden het geval is – helpt ontwerpend onderzoek, bijvoorbeeld door middel van visualisatie van alternatieven, scherpte te genereren in een gemeenschappelijk beeld.

Grotere investeringen

Ontwerpend onderzoek is niet het monopolie van ontwerpers. Het verlangt de betrokkenheid van meer dan alleen ruimtelijke disciplines. Vooral strategische verkenningen verlangen breed opgebouwde teams, waarbij ontwerpers intensief samenwerken met financiële specialisten of technische experts. Mits goed uitgevoerd, ligt de kracht van ontwerp besloten in een positieve impuls voor processen, kwaliteit en innovatie. De ervaring leert dat een brede opzet van de teams, die bovendien een cyclisch ontwerpproces doorlopen, goede resultaten leveren. Als we echter een kwaliteitsimpuls in daadwerkelijke ruimtelijke transformatie willen bewerkstelligen, dan vraagt dat grotere investeringen. Dan zal ontwerpend onderzoek anders moeten worden gebudgetteerd, in termen van tijd en geld. Of deze investeringen uiteindelijk zullen renderen, hangt vervolgens ook af van het opleiden van een generatie ontwerpers die thuis is in deze nieuwe manier van denken; ontwerpend onderzoek is een vakspecialisatie aan sich.

Eric Frijters is Lector Lokale en Regionale Ontwerpprojecten bij de Academies van Bouwkunst. De afgelopen maanden voerde hij gesprekken met de ontwerpers en opdrachtgevers die betrokken zijn bij Atelier Making Projects.

COLOFON

Dit is een uitgave van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu, Atelier Making Projects. Mits voorzien van een duidelijke bronvermelding mag de inhoud van deze uitgave worden gereproduceerd. De eerste twee edities van deze krant kunnen worden gedownload van www.rijksoverheid.nl.

Ateliermeesters Atelier Making Projects:
Paul Gerretsen,
paul.gerretsen@deltametropool.nl
Elien Wierenga,
elien.wierenga@mininm.nl

Redactie en teksten: Jelte Boeijenga, Marjolein Dekker, Peter Paul Witsen
Beelden ontwerpend onderzoek: de ontwerpbureaus, tenzij anders vermeld
Grafisch Ontwerp: Ruben Doornweerd

Drukwerk: RODI Rotatiedruk
Opplage: 2750 exemplaren

© November 2014